

Két szokásjogi norma a közgyűlések működéséről

A magyar szokásjog első, teljességre törekvő lejegyzése 1514-ben történt meg. Werbőczy István országbírói ítélőmester ekkor fejezte be a később csak egyszerűen *Hármaskönyv*ként emlegetett munkáját. Középkori okleveleinkben egy-egy konkrét ügy kapcsán azonban számos olyan jogelvel találkoztunk, amelyet hiába keresünk a *Hármaskönyv*ben. Az esetek többségében nem azért hiányoznak Werbőczy művének lapjairól, mert a nagy tekintélyű szerző ezeket elfelejtette lejegyezni, hiszen ezekről a munkája hiányosságainak pótlására néhány évtizeddel később született *Négyeskönyv* sem tudott. A hiány oka számos esetben az, hogy mindkét jogkönyv az élő jogszokásokat foglalta írásba, azokat a jogelveket, melyeket már nem alkalmaztak, nem említették. E tanulmányban két ilyen, Werbőczynél nem szereplő, az ország szokásjogára hivatkozó elvi jelentőségű megállapítást adunk közre, mindkettő a közgyűlési eljárás rendjével foglalkozik. Ahhoz azonban, hogy e két eddig ismeretlen szokásjogi normát megértsük, szükségesnek látszik, hogy áttekintsük a vármegyei közgyűlések történetét.

Közgyűlésnek azt a bíraskodási intézményt nevezzük, amikor az ország egyik nagybírája, más báró vagy ispán (királyi parancsra vagy anélkül) egy vagy több megye peres ügyeit helyben intézte el.¹ E gyűlések latin neve – akárcsak a középkori országos közgyűléseké, azaz az országgyűléseké – *congregatio generalis* volt. A régebbi irodalomban néha köztörvényszéknek is fordították. A harmadik, mindmáig használatos magyar kifejezés a *congregatio generalis* fordítására, a megyegyűlés. E szóval azonban érdemes csínján bánni. Az újkorban is tartottak *congregatio generalis*okat a megyék, és ezeket valóban megyegyűléseknek hívták, csakhogy a nevükön kívül a középkori közgyűlésekhez vajmi kevés közük volt. A megyegyűléseket a megye hatósága tartotta rendszeresen, évente többet is, bíraskodási jellege ugyan sohasem szűnt meg teljesen, de fokozatosan háttérbe szorult, és helyet adott a közigazgatási, korabeli szóval, politikai ügyeknek, amelyek közt az országgyűlési követutasításoktól a megyei utak javításá-

1 *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog története az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899.; *Török Pál*: A nemesi vármegye megalakulása. Kolozsvár, 1907.; *Gábor Gyula*: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Bp. 1908.; *Föglein Antal*: XVI. századi közigazgatástörténeti adatok Zólyom vármegyéből. Századok 1923–1924. 466–494.; *Istváni Géza*: A generalis congregatio. 1–2. Levéltári Közlemények 1939. 50–83., 1940–1941. 179–207.; *S. Kiss Erzsébet*: A királyi generalis kongregáció kialakulásának történetéhez. Szeged, 1971. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XXXIX.) E tanulmány célja nem az eddigi irodalom összefoglalása, csak azokat a jelenségeket kívántam leírni, melyek a közreadott szokásjogi feljegyzések megértéséhez szükségesek.

ig a legváltozatosabb témák kerültek terítékre. A megyegyűléseken történt az új tisztviselők megválasztása, a tisztújítás is, mégpedig ez is meghatározott időszakonként.

A középkori közgyűléseket ezzel szemben leggyakrabban bárók tartották. Néha előfordult, hogy az illető megye ispánja, alispánja, sőt néha csupán a szolgabírák vezettek közgyűlést, ez azonban csak ritkán esett meg. Mivel a Függelékben közreadott mindkét szokásjogi feljegyzés Pest és Pilis megye közgyűléseiből kelt, ezért nézzük meg példaképpen e két megye ismert középkori közgyűléseinek sorozatát.

1328. Május 12. körü ¹²		
1338.		Druget Vilmos nádor ³
1341. Április 25.	Újbécs	Druget Vilmos nádor ⁴
1342. Május 6.	Újbécs	Druget Vilmos nádor ⁵
1350. November 30.	Erzsébetfalva	Gilétfi Miklós nádor ⁶
1353. Április 16.	Erzsébetfalva	Gilétfi Miklós nádor ⁷
1355. Június 9.	Erzsébetfalva	Gilétfi Miklós nádor ⁸
1360. Június 11.	Erzsébetfalva	Kont Miklós nádor ⁹
1364. Március 27.	Erzsébetfalva	Kont Miklós nádor ¹⁰
1368. Március 13.	Erzsébetfalva	László hg. nádor ¹¹
1372. Június 21.	Erzsébetfalva	László hg. nádor ¹²
1374. Április 17.	Erzsébetfalva	Lackfi Imre nádor ¹³
1381. Április 22.	Erzsébetfalva	Garai Miklós nádor ¹⁴
1383. Május 30. után		Garai Miklós nádor ¹⁵
1388. Július 27.	Erzsébetfalva	Lackfi István nádor ¹⁶

2 Csak említését ismerjük: „a most folyó közgyűlésen” a budafelhévízi konvent előtt megjelent Pest megye négy szolgabírájából három, hogy bevallást tegyen. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjou-kori okmánytár. (= AO) Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. Bp. 1878–1920., II. 357.

3 Csak említését ismerjük: Slovensky národny archív, Bratislava Jászói konv. orsz. lt. Acta ab anno 2–22. Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= MOL Df) 251 694.

4 AO IV. 84.; Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (=MOL DI) 24 467. *Bakács István*: Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták 1002–1437. Bp. 1982. N° 521. egy 1340. évi közgyűlési adatot is hoz, ez azonban valójában 1360. évi. A továbbiakban lehetőség szerint az oklevél eredetijének jelzetét adom meg.

5 MOL DI 24 467., 3444.

6 MOL DI 35 855.

7 MOL DI 96 353.

8 MOL DI 41 262., 41 264.

9 MOL DI 75 368., 75 374.

10 MOL DI 6075., ennek átirása 1372-ből: MOL DI 5997.

11 MOL DI 4104., 41 755.

12 MOL DI 75 374., 41 883.

13 MOL DI 6199.

14 MOL DI 64 951–64 957., 6744.

15 MOL DI 64 968.

16 MOL DI 64 970., 7419., 7452., 64 971., 45 014., 7422., 44 473.

1389. Augusztus 7.	Erzsébetfalva	Lackfi István nádor ¹⁷
1394. Június 29.	Erzsébetfalva	Jolsvai Leunták nádor ¹⁸
1399. Augusztus 4.	Erzsébetfalva	Bebek Detre nádor ¹⁹
1405. Április 27.	Erzsébetfalva	Garai Miklós nádor ²⁰
1407. Május 30.	Erzsébetfalva	Tapsonyi János alnádor ²¹
1409. Április 9.	Szentfalva	Rozgonyi Simon országbíró ²²
1411. Október 6.	Erzsébetfalva	Garai Miklós nádor ²³
1438. Május 14.	Szentfalva	Hédervári Lőrinc nádor ²⁴
1467. Március 5.	Pest mellett	Mátyás királ ²⁵

Az összeállítás helyes értelmezéséhez néhány megjegyzés szükséges. A napi dátumok a közgyűlések kezdő napját jelentik, egy-egy közgyűlés ennél jóval tovább tartott, a gyűlések itt is egyre hosszabbak lettek. A helynévhez minden esetben hozzá kell fűzni a *mellett* kifejezést, mint ahogy a közgyűlésen kelt oklevelekben is tették, a gyűléseket ugyanis táborszerűen, a települések határában tartották. A két elnevezés, Szentfalva és Erzsébetfalva ugyanazt a helységet takarja, azt a falut, amelynek főtere a mai budapesti belvárosban, az Egyetem tér területén feküdt.²⁶ Pest átellenben fekvő szélén, Újbécsen csak Druget Vilmos nádorsága alatt tartottak közgyűléseket. Nem véletlenül, a falu ugyanis a Drugetek birtokában volt. Az ország északkeleti részén fekvő birtoktömbjüktől távol, egymagában állt a királyi udvar közelében, az egyik legkorábbi és legtipikusabb példajaként a bárók Visegrád és Buda közelében szerzett kisebb, többnyire egyfalus birtokainak.²⁷ Az utolsó gyűlés, melyet Pest mellett tartottak, az országgyűlések helyén, a Rákos mezején zajlott.

17 Zsigmondkori oklevéltár. (= ZsO) Összeáll. Mályusz Elemér és Borsa Iván. I–IV. Bp. 1951–1994., I. 1111. A dátum ezúttal az oklevél keltezését mutatja.

18 MOL DI 8400., 7962., 43 468., 86 479., 7918.

19 MOL DI 8469., 64 981–64 984., 8400., 86 479., 8388., 8528., Brno Seilern lt. (MOL Df 249 167.), 8508.; *Bakács I.*: i. m. 1142. 1400-ra vonatkozó *congregatio generalis* adata 1399-hez sorolandó, a kúriában folyó per évszámát tekintette a közgyűlés dátumának.

20 MOL DI 9036., 9037.

21 Codex diplomacicus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykárolyi gróf Károlyi-család oklevéltára. (= Károlyi) Sajtó alá rend. Géresi Kálmán. I–V. Bp. 1882–1897., I. 541.

22 MOL DI 9539.

23 MOL DI 98 043., 98 130.

24 MOL DI 13 194., 36 620., 72 283., 98 043.; Bánfai Szabó László: A sárvár-felsővidéki gr. Széchenyi család története. I. Bp. 1911. 550.

25 A Héderváry-család oklevéltára. (= Héderváry) Közli Radvánszky Béla és Závodszy Levente. I–II. Bp. 1909–1922. I. N° 252.; *Knauz Nándor*: A budai káptalan regestái 1148–1649. Magyar Történelmi Tár XII. 39., 40., 41.; MOL DI 16 506., 16 507., 16 508., 16 509., 16 512, 16 513., 16 517., 16 518., 16 520., 16 528., 16 531., 16 537., 16 538., 16 542., 45 243.; *Bánfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599. Bp. 1938. N° 952. Túlnyomó többségük regesztája megtalálható ugyanitt.

26 *Irásné Melis Katalin*: A pesti városalaprajz kialakulása és változásai a középkorban. In: Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Szerk. Sz. Jónás Ilona. Bp. 1994. 88–107.

27 A birtokok felsorolása Druget Vilmos 1330. évi végrendeletében található. *Carolus Wagner*: *Analecta Scepusii*. I. Viennae, 1774. 128. A közgyűléseken így keltezett egy évtizeddel később a ná-

A sorozatba nem került be két 1355-ben Keresztúron, illetve 1464 körül tartott közgyűlés, ezek mindegyikét szolgabírák „celebrálták” és csak közvetett említésüket ismerjük.²⁸ Nem azért maradtak ki, mert az alább kifejtendő gondolatmenetbe nem illettek, hanem mert tartalmuk alapján egyértelmű, hogy mindkét esetben csupán *kikiáltott közgyűlésről* volt szó, még ha ezt az oklevél nem is mondta ki. A kikiáltott közgyűlések ugyan mindössze fél évszázadig 1435 és 1486 közt virágoztak, azonban erre az eljárásra korábbról, már az Anjou-korból is ismerünk példákat.²⁹ A kikiáltott közgyűléseknek (*proclamata congregatio generalis*) nevükön kívül semmi közük nem volt a közgyűlésekhez, ezeket egyedi, hatalmaskodási ügyek kivizsgálására tartották vagy a megyei törvényszék helyén, vagy gyakrabban a vitatott birtokon, ahogy Pest megyében a 16–17. században a magyar nyelvű forrásokban mondták, a „villongó” vagy „veszekedő föld” közelében. A kikiáltott közgyűlés tehát nem volt bírói fórum, csak bizonyítási eljárás keretében szolgált.

Ha Pest és Pilis megyében nem is, az országban másutt azonban ismerünk olyan közgyűlést, amelyet alispán, sőt olyat is, melyet csak a szolgabírák tartottak, ezek azonban a közgyűlések elenyésző kisebbségét tették ki, ezek ettől még nem váltak a későbbi értelemben vett megyegyűlésekké, mint ahogy azok sem, melyeken a megyésispán elnökölt. E gyűléseken a megye szerepe nem domborodott ki jobban, mint ha az ország egyik nagybírója tartotta volna azokat. A közgyűléseket eredetileg csak királyi parancs alapján tarthatták, a formulává merevedett szóhasználat a király felhatalmazásából (*regia auctoritate*).³⁰ A 14. század első felétől alakult ki az a szokás, hogy a nádor, az erdélyi vajda és a bánok saját elhatározásukból is tarthattak ilyeneket. A többi gyűlésen a bírói hatalom a király képében érvényesült, még akkor is, ha az országbíró a maga ítélőmesterét és írnokait elvitte e gyűlésekre, és ilyenkor az általa vezetett kúriai bíróság, a *királyi jelenlet* személyzete szolgáltatott igazságot.

dor: in villa nostra Wybech (1341.) AO IV. 84, apud villam suam Wybech (1342.) MOL DI 24 467. A bárók királyi rezidencia és főváros környéki birtokaira: *Tringli István*: Pest megye története 1301–1437. In: Pest megye története. I. k. megjelenés alatt a Kisebb bárói birtokok c. fejezetben.

28 MOL DI 75 368., 59 410., 59 525.

29 A kikiáltott közgyűlések mint a hatalmaskodások kivizsgálásának eszközei: *Decreta regni Hungariae*. (= DRH) Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscRIPTam Francisci Döry, additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs. II/11.); *Decreta regni Hungariae*. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscRIPTam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Bp. 1989. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici. Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs. II/19.) 1435: 3–5. tc., megszüntetésük: 1486: 2. tc., előzményeikre: *Istványi G.*: i. m. 65., 183.

30 1273-ban, az első ránk maradt közgyűlési oklevélben Pécs nembéli Dénes nádor ezt így írta körül: László király parancsából és az egész ország báróinak tanácsából (*ex precepto domini nostri Ladislai serenissimi regis Ungarie, ex consilio baronum totius regni*). Codex diplom. Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár. (= ÁUO) I–XII. Közzét. Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874., IX. 38. Aba nembéli Makján 1286-ban a király úr különös parancsára és utasítására (*ex precepto et mandato domini regis speciali*) tartott gyűlést Zemplén megyében. Az 1340-es években vált uralkodóvá a „*sua regia auctoritate*” kifejezés használata, pl. AO V. 236.

Ugyanúgy a királyi felhatalmazás érvényesült olyankor is, ha egy alispán a maga és ura sokkal szerényebb eszközeivel tette ezt meg.

A 14. század első évtizedeiben említenek olyan közgyűléseket is, amelyek esetében nem tették ki a „királyi felhatalmazás” kifejezést. A közgyűlések történetének legalaposabb feldolgozója, Istványi Géza ezt azzal magyarázta, hogy az interregnum és a központi bíraskodás rendszertelensége miatt bukkannak fel a királyi parancs nélküli gyűlések.³¹ A valóság azonban ennél némileg összetettebb volt.

A közgyűlések nem a kései Árpád-korban kezdődtek. Ez volt a legtermészetesebb elintézési módja azoknak az ügyeknek, amelyekkel a peres feleknek nem volt módjuk a királyi udvart felkeresni és maguk között fogott bírák közvetítése útján sem tudtak megegyezni. A királyi udvar amúgy is állandóan úton volt, és ott, ahol az uralkodó a királyi kúriákban megszállt, nemcsak felélte az udvarházak javait, hanem egyben a helybeliek számára élt királyi hatalmával is, mely a középkor embere számára elsősorban a bírói joghatóságban testesült meg. Az ország első bírója a király volt. Igaz, hogy terhes kötelezettségétől igyekezett megszabadulni és már a 11. században bíraskodási jogait részben a nádorra ruházta, azonban a szokásjog makacsul ragaszkodott a király, mint legfőbb bíró fikciójához. A Szent László harmadik törvénykönyveként emlegetett, azonban valószínűleg a lovagkirály uralkodása előtt keletkezett dekrétum még jelentősen korlátozta a nádor bírói hatalmát, csak a királyi kúriában helyettesíthette urát, saját kúriájában csupán az udvarnokok felett ítélezhetett és természetesen fogott bíróként mindazok felett, akik önként fordultak hozzá.³² Jó másfél évszázaddal később az Aranybulla már a király általános bírói helyettesének ismerte el a nádort, ám nem ez a törvény teremtette meg számára ezt a jogkört, hanem minden bizonnyal akkor nőtt meg a hatalma, amikor a királyi kúriában egy másik bírói helyettes is feltűnt, a később országbíróvá lett udvarbíró.³³

A közgyűlések azonban nem a királyi kúriákban történő bíraskodásból nőttek ki. E két eljárás már a korai Árpád-korban szét kellett hogy váljon. Az igazságszolgáltatás egy része az előbb említett udvarházakban zajlott, ott, ahol a nádor, majd az udvarbíró is ítélehetett a király helyett. A többi bíraskodás a nemesek és más szabad állapotú személyek – 13. századi kifejezéssel élve: királyi serviensek – birtokain történt. Az előbbiből alakultak ki a kúriai bíróságok, az utóbbiból a közgyűlések. A közgyűlések évszázadokon át alig változó, masszívan konzervatív és nagyon archaikus eljárásrendje, amelyre az első szokásjogi feljegyzésünk is utal, azt mutatja, hogy a két intézmény nagyon korán külön utakon fejlődött. Míg a nádor kúriai bíraskodása korán függetlenedett a királyétól, a nádori közgyűlések függetlenedése csak egy évszázaddal később történt meg. A királynak joga volt minden alattvalója birtokán megszállni, és e jogát különös paranccsal átruházhatta az általa megbízott személyekre, elsősorban a nádorra. Az, hogy e megszállás terhes kötelezettségekkel járt a szállást nyújtó számára, az egyértelműen kiderül az Aranybulla ama passzusából,

31 *Istványi G.*: i. m. 67., 64.

32 *Závodszy Levente*: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és szinati határozatok forrásai*. Bp. 1904. 174.

33 *Váczy Péter*: *A királyság központi szervezete Szent István korában*. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. II. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp. 1938. 58.

melyben a király ígéretet tett arra, hogy a serviensek birtokain a jövőben csak akkor fog megszállni, ha hívják. Nem véletlen, hogy ezzel párhuzamosan mindjárt az első cikkelyben kimondták a fehérvári törvénynap tartásának kötelezettségét, és azt, hogy ott minden királyi serviens bátran keresheti igazát.

A közgyűlésekre vonatkozó első biztos források még az állandó királyi udvar kialakulása előtti időből származnak, először a Várad Regisztrum lapjain találkozunk velük. Itt, a számos ügy között, amikor a megyésispán küldött valakit Váradra, hogy a forró vassal a kezében bizonyítsa be igazát, találunk néhány esetet, mikor a váradi káptalan egyébként szűkszavú írnokei nem mulasztották el feljegyezni, hogy Márton ispán 1219-ben a Kraszna megyei perlekedőknek „a király parancsából” szolgáltatott igazságot.³⁴ 1220-ban néhány bihari ember rendes bírása, Mika bihari ispán előtt jelent meg, aki azonban nem mint ispán, hanem „András király által delegált bíróként” járt el.³⁵ A következő évben békési perlekedőket Szeghalomra idéztek meg, ahol ezúttal a király által delegált két bíró egyszerre járt el, saját ispánjukon kívül az előző példából már ismert Mika bihari ispán is. Ugyanebben az évben a szatmáriaknak „a király parancsából a király által delegált bíró” szolgáltatott igazságot.³⁶ Ezek tehát nem a szokásos ispáni törvényszékek, hanem olyan fórumok, ahol ugyan az ispán ítélkezett, de királyi felhatalmazás birtokában.

Ennél azonban biztosabb adatokat is találunk a váradi tüzesvaspróba-lajstrom esetei között. Először 1221-ben egy borsodi ügygel találkozunk, amelyet „Benedek bán, a király által delegált bíró előtt” kezdtek. A jegyzőkönyv ezt követő ügyeiben Benedek már Bánkkal – a híres-nevezetes Bánk bánnal, ekkor udvarispánna³⁷ – együtt jár el az újváriak, majd a szabolcsiak ügyében, többet azonban nem tették ki nevük mellé a királyi felhatalmazást. Nemsokára Bánkkal már csak egyedül találkozunk, útvonalát azonban nem tudjuk rekonstruálni, mert a regisztrum adatai közt egy borsodi ügyet egy szabolcsi, majd egy hevesi követ, végül újra egy borsodival találkozunk.³⁸ A következő évben azonban világos a helyzet: Bánk előbb az újváriaknak, majd a szabolcsiaknak szolgáltatott igazságot.³⁹ A múlt században Hajnik Imre ezeket az adatokat a közgyűlések első forrásai közé sorolta, Istványi ezt azonban azal utasította vissza, hogy itt csupán a nádor szokásos udvarnokok feletti bíraskodásáról van szó, melyet már a 11. századi törvények is említettek.⁴⁰ Ez azonban az ispánok királyi felhatalmazásból történő bíraskodására nem szolgál magyarázatul. Ráadásul az említett esetekben egyetlenegyszer sem találkozunk udvarnokokkal. Egyszer szabolcsi várjobbágyokat és várnépeket, másszor a deprői egyház jobbágyait, egy újabb alkalommal meg éppenséggel Belus bán nemzetségéből való Mocsó fia Mártont említették – aki minden bizonnyal előkelő ember kellett, hogy legyen –, míg

34 Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki hű hasonmásával együtt. (= VR) Curis et laboribus Ioannis Karácsonyi et Samuelis Borovszky editum. Bp. 1903. N° 229. és 230.

35 VR N° 235.

36 VR N° 286., 287.

37 Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1994. 79.

38 VR N° 291–298., 300–306.

39 VR N° 329–332., 334–335.

40 Istványi G.: i. m. 53.

az összes többi eset egyszerűen megyebélieknek nevezi a Bánk előtt igazukat keresőket.

A közgyűlési bíráskodás már a Váradi Regisztrum adatai alapján is kialakult formákat mutatott. A 13. század első évtizedei azonban különösen szükségessé tették ezt a fórumot. A vidéki bíráskodás a 11. századtól az ún. billogosok, mépedig a királyi billogosok vállán nyugodott. Az ispánok joghatósága a szabadokra – legyenek azok egyszerű ún. közsabadok vagy pedig előkelő nemesek – az Aranybulla szerint csak pénz- és tizedügyekben terjedt ki, valamint ők ítélték a bűntettek: a tolvajlás, a latorság eseteiben is. A középkori jogfelfogás azonban nem sorolta ide az önhatalmú jogérvényesítés során elkövetett vérontást, bármiféle javak elvételét. Ezek túlnyomó része amúgy is különféle birtokügyekkel állt kapcsolatban, az ilyen jogvitákat évszázadon át egymás közti egyezkedéssel, ún. fogott bírák közbejöttével intézték el, és csak akkor kerestek maguknak más bírói fórumot, ha ez nem vezetett egyezséghez. Magyarországon nemesember felett eredetileg csak a király ítéltetett, őt felkeresni fáradságos, a többség számára egyszerűen lehetetlen volt. Ezen az sem segített, hogy az uralkodó a nádorral, majd az országbíróval is megosztotta a bírói joghatóságát. A nemesek pedig igényelték, hogy királyuk igazságot szolgáltatson nekik. Ha ők nem tudták felkeresni urukat, a király kereste fel őket, egy akkora országban azonban, mint Magyarország, az ítélezés folyamatosságát ez sem tudta biztosítani. Az uralkodó ezért hatalmát olyan bírákra ruházta, akik helyben állandóan eljárak olyan ügyekben, amelyekkel a királyi kúriát kellett volna felkeresni. Ekkortájt az idézés a bírák elé a pecsét felmutatásával történt, a király bírái azonban nem akármilyen pecsétet mutattak fel: erre a király képe volt rávésve, jelezve, hogy viselője a király nevében jár el. A független királybírák azonban a 12. század végére az ispánok alárendeltjeivé lettek, ahogy forrásaink – a Váradi Regisztrum és az Aranybulla – mondták: „az ispán lábainál” ítélték.⁴¹ Azok a szervienstömegek azonban, akik az évszázad végére beverekedtek magukat a nemesi rend soraiba, nem kívántak az ispánok joghatósága alá kerülni. Hiába voltak a Szent István-napi fehérvári törvénylátó napok – amelyeket többnyire meg sem tartottak –, ide eljutni a többség számára éppoly lehetetlen volt, mint a kúria más tárgyalásaira. A király ezért folyamodott ahhoz a módszerhez, hogy időről időre az előkelőire ruházta bírói hatalmát, hogy azzal egy-egy megye lakói számára jogot szolgáltatassanak.

A közgyűlési igazságszolgáltatás minden tekintetben magán viselte a királyi felhatalmazás jegyeit. A gyűléseket sok esetben ugyanazok vezették, akik a kúriában mint az ország főbírái ítéleztek; mégis ha a nádor vagy az országbíró tartott közgyűlést, akkor hiába vitte magával arra a kúriai személyzetének nagy részét (azaz a gyakorlatban a kúriai bíróságok „helyszíni” tárgyalásáról volt szó), mégsem beszéltek évszázadokkal később sem a nádori vagy a királyi jelenlét bíróságáról. Ezeket a kifejezéseket fenntartották a királyi kúriában zajló bíráskodásnak.

A 13. század második felében leggyakrabban a király első bírói helyettesét, más alkalmakkor az ekkor már saját személyében eljáró nádort bízták meg ezzel a feladattal. A 14–15. században – legalábbis az ország központi területein – a közgyűlé-

⁴¹ Váczy Péter: A magyar igazságszolgáltatás szervezete a XI–XII. században. Miskolc, 1930.

sek már olyannyira hozzátartoztak a nádor méltóságához, hogy a közgyűlések szinonimájaként a nádori közgyűlést emlegették.⁴² A nádor a 13. században azonban még királyi felhatalmazásból tartott közgyűlést.⁴³ Am ahogy annak idején a kúriában a nádor által vezetett királyi jelenléti bíróságból nádori jelenlet lett, úgy a nádorok közgyűlései is önállóvá váltak. A nádoroknak ezentúl nem volt szükségük királyi felhatalmazásra, hogy *congregatio generalis* vezessenek, ezt megtehették a saját szakállukra is. A váltás nem egyik napról a másikra történt, hanem ehhez több évtizednyi átmeneti időszakra volt szükség. Az önálló nádori törvényszékek kialakulásában nagy szerepe lehetett annak is, hogy a 13. század végén és a 14. század elején nagy hatalmú, önálló politikát folytató urak viselték a nádorságot. Az úttörő talán Kőszegi János volt, aki 1288-ban Sárváron tartott gyűlését nem a király, hanem „Vasvár [megye] összes nemeseinek és bármilyen más állapotú embereinek akaratából” rendezte.⁴⁴ Rátót nembéli Loránd 1298-ban szabolcsi *saját congregatióját* az oklevélben egy sorral lejjebb azután *királyi* közgyűlésként emlegette, egy évvel később pedig borsodi gyűlésekor *saját* közgyűléséről beszélt, azonban az 1298-as adat fejezte ki a valóságot: mindkét gyűlés királyi felhatalmazásból zajlott le.⁴⁵ Kristó Gyula kutatásaiból ismerjük a tartományurak közgyűléseit. Csák Máté a saját nevében tartotta tapolcsányi gyűléseit, de így járt el Aba Amadé is Zemplén megyében 1299-ben.⁴⁶ Borsa Kopasz azonban még 1312-ben is az újvári és a zempléni gyűlésen Károly király akaratából bíraskodott.⁴⁷ Az őt követő nádorok azonban már saját jogon tartottak gyűléseket. A fent közölt pest-pilisi összeállításunkban szereplő 14. századi nádori közgyűlések egyikénél sem említik a királyi felhatalmazást. Később is megesett ugyan, hogy a nádorok királyi parancsot is kaptak a közgyűlések vezetésére, de e tisztség viselői ilyenkor sohasem mulasztották el, hogy ekkor már réginek számító önálló jogukat is kihangsúlyozzák. 1357-ben Kont Miklós így írt erről: „minket [a király] azzal bízott meg, hogy az említett gonosztevők kiirtása céljából az ország régi szokásjoga szerint megyei gyűléseket tartsunk országa bármely részei számára *királyi felhatalmazásából és mint ahogy az minket nádorságunk tisztéből is megilletett*”.⁴⁸ Haszonlóképpen járt el Gilétfi Miklós 1349-ben és Garai Miklós 1406-ban.⁴⁹

42 Pl. DRH 1486: 1. tc.: „*iudicium generate sive palatinale*”.

43 *Istványi G.*: i. m. 55., a 30. jegyzetben idézettekén kívül: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. (= CD) I–XI. Cura et studio Georgii Fejér. Buda, 1829–1844., V/3. 333.; *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. (= HO) I–VIII. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. Győr–Bp. 1865–1891., V. 63.

44 „*de voluntate omnium nobilium et aliorum cuiuslibet condicionis hominum Castri Ferrei*”. HO VII. 206.

45 HO VIII. 89.; ÁUO XII. 637. Későbbi példa ennek indoklására: 1358-ban a szabolcsi alispán a szolgabírákkal tartott közgyűlést, melyet a „mi közgyűlésünk”-ként emlegettek, amit „királyi rendelésből és parancsából tartottak” (*in congregatione nostra generali, quam [...] ob regium preceptum et mandatum [...] celebrassemus*). AO VII. 86.

46 *Kristó Gyula*: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 203.

47 AO I. 256.

48 „*sua regia auctoritate et eciam prout officio nostri palatinatus incumberebat*”. AO V. 236.

49 MOL DI 51 526. és MOL DI 9251., 83 494.

Ha a nádorok jogát leíró ún. nádori cikkelyeket nem Hunyadi Mátyás alatt, hanem valamikor 1409 előtt foglalták volna írásba, akkor minden bizonnyal bekerült volna közéjük az is, hogy a nádoron, az erdélyi vajdán és a bánokon kívül senkinek nincs joga királyi felhatalmazás nélkül közgyűlést tartani. A két utóbbi méltóság esetében az önálló közgyűléstartás kialakulásának folyamatát a források hiánya miatt nem tudjuk pontosan rekonstruálni.⁵⁰ A szentfalvai gyűlések esetében 1407-ben még nem említik a királyi felhatalmazást, 1411-től azonban már Pest és Pilis megye nemesei számára rendezett összes közgyűlést „különös királyi parancsból” tartották. A változás éve egészen pontosan meghatározható. 1408-ban Zalában még királyi felhatalmazásból és „nádori tisztéből” járt el Garai Miklós, azonban 1409-ben Vas vármegyében tartott gyűlésén már csak a királyi felhatalmazást emlegette.⁵¹ Ezután a nádorok és más tisztviselő közgyűlései közt nem volt különbség, a báni, vajdai jogosultság azonban megmaradt. 1435-ben Zsigmond király Szabolcs megyével azt tudatta, hogy Pálóci Mátyus országbíró kiküldi hozzájuk, hogy közgyűlést tartson. Parancslevelében felhívta a megyebéliek figyelmét, hogy a nádornak „mint nekünk magunknak” mindenben segítségére legyenek.⁵² Nem tudjuk, hogy mi lehetett Zsigmond célja a változtatással, az azonban biztos, hogy ezután a közgyűlések száma rohamosan csökkent, jelentőségüket már soha többé nem nyerték vissza.

Károly Róbert korában találkozunk néhány olyan közgyűléssel is, amelyeket ispán, alispán vagy szolgabíró tartott, mégsem tették ki a királyi felhatalmazás kifejezést az oklevélben. Ezek esetében, éppen abból a későbbi forrásokból egyértelműen kiolvasható szokásból kiindulva, hogy csak a nádornak van joga önállóan gyűlést tartani, tudunk visszakövetkeztetni arra, hogy ez esetben egyszerűen a kancelláriai formulákat nem ismerő vármegyei írnokok fogalmazása hagyta el a királyi felhatalmazásra hivatkozást. A vármegyék, akár csak az országbíró, a tárnokmester vagy más országos tisztségviselő, csak ennek birtokában tarthattak gyűléseket.⁵³

A fenti összeállításból kiolvasható adatok nagyjából megfelelnek az országos átlagnak. Az Albert király halála utáni zavaros időkben egyáltalán nem is voltak *congregatiók*. A megkoronázásáig Mátyásnak sem jutott eszébe, hogy felújítsa a közgyűlések tartásának szokását. Az 1464. évi koronázás utáni törvények – melyek mind a törvényes konszolidáció jelét hordták magukon – azonnal elrendelték, hogy ezentúl „a régi szokás szerint” rendezzenek minden megyében általános törvényszéket (*iudicium generale*).⁵⁴ Ha ez a cikkely a rendek kívánságára került be a dekrétumba –

50 Istványi G.: i. m. 200.

51 Zala vármegye története. Oklevéltár. (=Zala) I–II. Szerk. Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. Bp. 1886–1890., II. 335.; MOL DI 92 332.

52 MOL DI 54 920.

53 Így értékelte ezt már Gábor Gy.: i. m. 147. is, ezt azonban Istványi G.: i. m. 57., 64. néhány adattal cáfolni próbálta. Hogy a megyék az országos tisztviselőktől mennyire eltérő formulákat használtak, arra jó példa egy 1346. évi levelesítő jegyzék, melyet egyébként királyi parancsból tartott gyűlésen állított ki az ispán és a négy szolgabíró. MOL DI 51 398. A nádorok által készített jegyzékeknek ekkor már olyan szövegezésük volt, mely az utolsó általunk ismert proscriptiós jegyzékig, a zalai 1512. éviig szinte semmit sem változott, itt azonban egészen más – sokkal primitívebb – szövegezéssel találkozunk. 1349: MOL DI 51 526.; 1512: MOL DI 22 311.

54 DRH 1464: 21. tc.

amit jogai feltételezhetünk –, akkor azok jócskán elszámították magukat. A túlzott adóztatás és az adománypolitika mellett a mátyási tirannikus kormányzat egyik legfőbb jellemzőjét a kortársak éppen a közgyűlésekben látták.⁵⁵ A közgyűlések sorát maga Mátyás nyitotta meg, amikor Pest és Pilis megye számára 1467-ben saját nevében tartott törvényszéket. Ugyanekkor a Duna túlsó partján, Budán országgyűlés zajlott, így joggal feltételezhetjük, hogy a király legfeljebb ha a megnyitóra ruccant át a pesti és pilisi nemesekhez. A ránk maradt szépszámú oklevélből kiderül, hogy Laki Tuz János dalmát–horvát bán és udvarmester, valamint Rozgonyi János tárnokmester vezették a tárgyalást. Az egész gyűlés bebizonyította a közgyűlési rendszer elavultságát. Hiába várták a nemesek a régi pereik orvoslását, a király helyett csak a királyi személyes jelenlét hivatalnokait látták, akik alig néhány ügyben hoztak ítéletet, az ügyek többségét pedig a bírságok kirovása után a kúriába, a személyes jelenlét elé halasztották.⁵⁶ Más megyék okultak a Rákos mezei példán, a közgyűlések tartását pénzzel váltották meg. 1471-ben, a Vitéz János-féle összeesküvés leleplezése után a rendek elérték, hogy törvénybe iktassák azt, hogy közgyűléseket csak a régi módon lehet tartani. Mátyás nem az az ember volt, aki egy ilyen semmitmondóan megfogalmazott törvényt ne tudott volna a maga javára fordítani. Egy évvel később az uralkodó Bátori István országbíróként küldte ki Pest, Nógrád, Heves, Külső-Szolnok és Szabolcs megyékbe közgyűlés tartására. A megyék azonban a meghirdetett helyre nem gyűltek össze. Mátyás felbőszülve az ellenszegülésen, egyszerre burkolt és nyílt, fegyveres fenyegetéssel teli levelet írt az öt megyének, hogy ne halogassák a közgyűlés tartását.⁵⁷ Pest megye valahogy mégis kijárta – azaz pénzzel megváltotta –, hogy ne kelljen *congregatióra* menniük.

Mátyás és tanácsadói 1485 végére levonták a konzekvenciát: a közgyűlések nem képesek a rájuk szabott feladatokat betölteni. A nagy bírósági reformot megvalósító törvénykönyv legelső cikkelye arról intézkedett, hogy „az általános avagy nádori törvényszékek eltöröltessenek és ettől kezdve soha ne rendezzenek ilyeneket”.⁵⁸

A rendek azért 1492-ben – biztos ami biztos – Ulászlóval is megerősítették e rendelkezést.⁵⁹ A közgyűlések évszázados története ezzel véget ért. A megszüntetésükről szóló két törvénycikkhez ugyan hozzáfűztek egy kiegészítést azzal, hogy ha egy megyében a gonosztevők igen elszaporodnának, *a megye kérésére* a király engedélyezheti *congregatio generalis* rendezését, erre azonban már csak elvétve került sor. A Jagelló-korban végleg elhalt ez az intézmény. A Hármaskönyv és főleg a Négyeskönyv lapjain tehát azért nem leljük meg e jogelveket, mert amikor készültek, már nem vagy csak alig alkalmazták ezeket.

A közgyűléseken kizárólag bíraskodás folyt, ezek nem tekinthetők a megye törvénykezési fórumának, még azokban az esetekben sem, amikor ispán, alispán

55 Küffler Béla: A köz vagy nádori törvénykezés mint Mátyás király jövedelmi forrása. Jog és pénzügytörténeti értekezés. Bp. 1884.

56 Tringli I.: Pest megye története 1437–1526. Id. kézirat. A közgyűlésekről szóló fejezet.

57 MOL DI 70 966.

58 DRH 1486: 1. tc. Az ezt követő cikkely pedig a kikiáltott közgyűlések megszüntetéséről intézkedett.

59 Magyar Törvénytar. 1000–1526. évi törvénycikkek. (= MT) Szerk. Dr. Márkus Dezső. Bp. 1899. 1492: 35. tc.

vagy szolgabírák tartották. Az ispánok – hacsak nem ők maguk tartották – rendszerint nem is vettek részt megyéjük közgyűlésén. Amíg pl. Pilis megyének volt ispánja, addig egyetlen alkalommal sem vett részt a pilisi ispán a fent említett gyűléseken. Nem a közgyűléseken választották a tisztségviselőket, a szolgabíróváltások nem köthetők egy-egy *congregatio*hoz, őket a megyei nemesség a sedriákon választotta. A közgyűléseken megválasztott tizenkét esküdt nem volt megyei tisztségviselő, megbízatásuk csak az éppen folyó közgyűlésre szólt. Egyetlen kivétel a Mátyás kor néhány esztendeje, amikor felsőbb uralkodói parancsra az 1486. évi dekrétumban állandó esküdtek tartását rendelték el a megyéknek.⁶⁰ A sedriai kiadványokon az alispánnal és a szolgabírákkal együtt szereplő többnyire tizenkét esküdt korszakspecifikus intézmény: 1492-ben más „káros mátyási újításokkal együtt” ezt is eltörölték. A kivételt éppen Pest és Pilis megye jelentette, ahol – mivel itt sem ispán, sem alispán nem volt – a szolgabíráknak szükségük volt állandó esküdtekre, e jogukat pedig 1495-ben törvénnyel is megerősítették.⁶¹ Mátyás újítása az állandó esküdti intézmény felújításával legfeljebb csak túl korán jött, de nem volt elhibázott intézmény, hiszen a Jagelló-korban néhány megyében Pest megyétől eltérően spontán módon kialakult a tisztségük.⁶²

A megyék életében a 16. század közepén néhány évtized alatt zajlott le egy olyan változás, amely csak a 13. század végihez fogható. Az ekkor átalakuló megyei szervezet egyik legjellemzőbb újítása éppen a megyegyűlések kialakulása volt. E 16. századi változások egészen a 19. századig működő intézményeket, eljárásokat alakítottak ki, egészen a polgári közigazgatás bevezetéséig kiszolgálták a magyar államot, jelentőségükhöz még a II. József-féle újítások sem foghatóak. A megyegyűlés is eme új intézmények közé tartozott.

Ha már egyszer a 19. század óta szokásba jött, hogy jelzővel különböztessük meg a 13. század végi megyéket a későbbiektől, és ily módon királyi és nemesi megyéről beszélünk, akkor elgondolkodhatnánk azon is, hogy hasonlóképpen megkülönböztessük a 16. század közepe előtti és utáni megyéket, amelyeket legalább akkora fejlődésbeli különbség választott el egymástól. Magam részéről elképzelhetőnek tartanám az önkormányzati megye fogalmának bevezetését. A 16. századi magyar szokásjogi nyelv ugyan nem használta az autonómia kifejezést, de ez az a szó, amely a változás lényegét megmutatja. Megyei önkormányzatról a 16. század előtt beszélni teljes anakronizmus. Ugyan miféle önkormányzat az, ahol a király hadba hívó parancsára a megye nemességének fel *kell* kelnie, ha királyi parancsra az adóbehajtásban a szolgabíráknak részt *kell* venniük, ha a központi bíróság utasítására vizsgálatot *kell* végezniük? Az a sedria, amelyen *szolgabírák szolgálnak az ispánnak* vagy az alispánnak, a régebbi ispáni törvényszékek egyenes folytatása, a különbség csupán annyi, hogy újabb ügyekre és ami ezzel együtt járt, újabb társadalmi rétegekre is kiterjesztette legalábbis csekély jelentőségű ügyekben joghatóságát. Végigtekintve a megyék működésén, az első változások, amelyek az önkormányzat csirái felé mutattak, a más

60 DRH 1486: 8. tc.

61 MT 1495: 24. tc.

62 *Hajnik I.*: i. m. 80.

tekintetben is Magyarországon az újkor hajnalának tekinthető Zsigmond korban bukkantak fel. A 16. századi új megyét is legfeljebb a múlt századi függetlenségi párti politikus-historikusok láthatták tisztán önkormányzatinak. Valójában a megye bizonyos tekintetben mindig is királyi maradt. Ennek ellenére az önkormányzati megye kiegészítő meghatározásként alkalmazható lenne a 16. század második felétől az 1848-ig terjedő időszak vármegyéire. Attól azonban mindenkit óvni, hogy ez a kifejezés is olyan önálló életre keljen, mint a királyi és nemesi megye fogalma.

Az első itt közölt szokásjog gyakorlati megvalósulása már régóta ismert volt, a meglétére épp a nagyszámú alkalmazásából könnyen lehetett következtetni.⁶³ Levéltárainkban ugyanis százával találhatók olyan oklevelek, amelyek arról szólnak, hogy felperes előadta ügyét a közgyűlés előtt, az alperes pedig azért, hogy megfelelő választ adhasson, egy későbbi tárgyalásra kérte halasztani perét. A halasztás ilyenkor a kúriába történt.⁶⁴ Ha a kúria vagy a megyei sedria előtt történt ugyanez, akkor automatikusan kijelölték az újabb terminust és elhalasztották a pert. A közgyűléseken is ez történt, csakhogy itt az alperest előbb megbírságotlák. Az erről kiállított oklevelek formulái szerint az alperesek ezt jól tudták, mert eleve a „szokásos bírság megfizetése mellett” (*cum gravamine consueto*) kérték a halasztást. Ugyanez történt akkor is, ha valaki egy oklevél kiadását kérte a másik féltől, és az nem tudta az oklevelet a közgyűlés előtt felmutatni.

A közgyűlési hárommárkás bírság kirovása azonban érthetetlen annak a jogelvnek az ismeretében, mely szerint a „felperesnek kell mindig készen állnia” (*actor semper paratus esse debet*). A középkori – nem csak a magyar – jogfelfogás szerint ugyanis a perlekedő felek nem voltak egyenrangúak. A pert elindító felperesre sokkal több kötelezettség hárult, mint a perbe hívott félre, az alperesre. Ez annak az ősi jogelvnek a kifejeződése volt, amely szerint a pert indítóra – még ha egy hatalmaskodás kárvallottja is volt az illető – mint békétlen emberre tekintettek, aki jogvitáját nem tudta a természetes módon, azaz egyezséggel elsimítani. Ha az alperes pl. oklevélét a kúria vagy a megyei törvényszék előtt nem tudta bemutatni, hanem újabb terminust kért, akkor bírság nélkül történt pere elhalasztása, neki ugyanis nem kellett „mindig készen állnia” a bizonyításra.

A közgyűlés azonban egyszeri esemény volt: Nagy Lajos korában, amikor az az intézmény a legjobban virágzott, kettő-öt esztendő telt el, amíg ugyanarra a megyére sor került. A közgyűlési bíráskodás célja kettős volt: a tolvajok, latrok meg más gonosztevők kiirtása és a bárki számára való igazságszolgáltatás.⁶⁵ Az utóbbi kategóriába mindazok az ügyek beletartoztak, amelyek a kúria előtt felmerültek. Ahhoz azonban, hogy a közgyűlés betölthesse eredeti hivatását, és helyben, gyorsan igazságot szolgáltatson, el kellett tekinteni attól az elvtől, hogy a „felperes mindig készen kell hogy álljon”, itt mindkét félnek, azaz az alperesnek is készen kellett állnia a bizonyítékaival. Ez a szokásjogi norma ily módon a közgyűlési eljárás alapvető lényegét fejezte ki.

63 Gábor Gy.: i. m. 145.

64 Egy Pest megyei példa a sok közül 1399-ből: ZsO I. N° 6019.

65 E kifejezés is formulaszámba ment, „...*pro compescendis furibus et latronibus ac quibuslibet malefactoribus extirpandis cuiuslibet etiam querulanti iustitiia impendenda congruenti*” pl. MOL DI 53 040.

A másik elv a kegyelmezési gyakorlatba enged bepillantást. Míg az előző szokásjogi feljegyzés a szokásos ügyekre vonatkozott, addig ez a közgyűlések elsődleges céljával, a gonosztevők levelesítésével kapcsolatos. (A polgári és a büntetőjog szétválasztását a középkoros jogtörténéseknek, akárcsak a római jogászoknak, tanácsos elfelejteniük, e fogalmak közti különbségtételt, sőt az önálló büntetőjogot magát, az újkori európai jogfejlődés teremtette meg.) Egy-egy közgyűlésen tucatjával proscibálták a bűnözőket.⁶⁶ Ha az összes elítélten végrehajtották volna az ítéletet, a fő- és jószágvesztést, az csakhamar komoly munkaerő-problémát jelentett volna egy olyan korban, amikor a jobbágyok megtartásáért valóságos harc zajlott a földesurak között. (Hasonlóképpen kell megítélni annak a sokat idézett Szent László-kori törvénynek gyakorlati megvalósulását is, mely a tyúkon felüli érték eltulajdonítóit halállal büntette volna. Ez akkortájt felért volna egy genocídiummal.) A levelesítettek túlnyomó többsége kegyelmet nyert, a jobbágyokért földesuruk kifizette vérdíjukat, a nemesek pedig a királytól kértek kegyelmet.⁶⁷ Sőt az ország szokásjogához az is hozzátartozott, hogy egyetlen proscibált országlakost sem lehetett mindaddig még bírsággal sem sújtani, amíg a királytól kegyelmet nem kért.⁶⁸ Az itt közölt jogelvből pedig az derül ki, hogy egy kiválasztott személy számára maguk a levelesítők adhattak kegyelmet.

A kiterjedt kegyelmezési gyakorlat nem volt funkciótlan intézmény. A legveszedelmesebb bűnözők számára ugyanis nem kínált menedéket. Ők a kóbor latrok vagy tolvajok voltak, akik hol itt, hol ott bukkantak fel. Mivel lakóhelyük nem volt, ezért feltehető, hogy büntettekől tartották el magukat. Ha jobbágyok voltak, földesuruk sem volt, így nem volt, aki megváltsa őket az akasztófától. Büntetésük elnyerésére ők számíthattak leginkább.

*

Quilibet causans tam agens, quam in causam attractus in congregationibus regni Hungarie palatini generalibus de regni consuetudine [requiend]o assueta sua instrumenta, quibus fulcirentur, promptos deberet exhibere et paratus.

1360. június 14. Erzsébetfalva mellett.

Kont Miklós nádor által Pest és Pilis megye számára tartott közgyűlésen Péceli Bojtorján János Csányi Dénes fiától: Mihálytól és Tamás fiától Domonkostól azt tudakolta, hogy milyen jövedelmük Pécelen. Mihály és Domonkos azt válaszolták, hogy leánynegyed címén élnek Pécelen, arról azonban, hogy milyen jövedelmük és hány részen laknak ott, okleveleiket ekkor nem tudták bemutatni, hanem az ország szokásjoga szerint kirótt bírság mellett későbbi időpontot kértek. A nádor pedig az alispánnal, a szolgabírákkal, esküdtekkal és az említett megyék nemesinek közönségével elrendelte, hogy három márká bírságot fizessen, *mert minden perlekedő, legyen az felperes avagy alperes, Magyarország nádorának közgyűlésén az ország szokásjoga szerint bizonyító okleveleinek bemutatásával készen állni tartozik*; továbbá a királyi kúriában Szent István-nap nyolcadán tartozik megjelenni.

Szakadt, sérült oklevélben. MOL DI 75 368. (Patay cs. It.)

66 Szabolcs 1399: 28, Sáros 1406: 34, Zala 1408: 139, Vas 1409: 191, Sáros 1409: 57, Ugocsa 1409: 57 levelesített személy. ZsO I. N° 5990., II. N° 5080., 6672., 6787., 7105.; Zala II. 335.

67 Felsorolás helyett a számtalan példát ld. a ZsO mutatójában a levelesítés címszó alatt.

68 ZsO III. N° 1784.

*

Dominus rex aut palatinus vel alius presidens per dominum regem deputatus unus nocivus proscriptus(!) iuratis assessoribus et iudicibus nobilium eiusdem comitatus ad gratiam faciendam dare solet et ipsi iurati assessores ac iudices nobilium capitique possessionibus ac iuribus possessionariis et bonis talis proscripti habent gratiam faciendam auctoritate iudiciaria facultatem.

1467. március 24. Pest mellett.

Pest megye esküdei és szolgabírái Mátyás király által számukra rendezett közgyűlésen, Annát, Keszi Benedek özvegyét, most Bogárdi Péter feleségét kihágásai miatt levelesítették, *mivel azonban ennek az országnak a szokásjoga megkívánja, hogy a király úr, a nádor vagy a király úr által kirendelt más elnök egy levelesített bűnöst e megye esküdt ülnökeinek és szolgabírának kegyelmezés céljából átadjon és az esküdték és a szolgabírák az ilyen levelesített fejének, birtokainak, birtokjogainak és jószágainak bírói hatalmuknál fogva kegyelmet adhatnak*, Gutí Ország Mihály nádor és Bogárdi Péter kérésére Annának a király személyében (*in persona dicti domini nostri regis*) kegyelmet adnak.

Alján 14 gyűrűpecséttel. MOL DI 16 512.

ISTVÁN TRINGLI

TWO NORMS OF COMMON LAW AT THE COUNTY GENERAL ASSEMBLIES

The general assembly (congregation generalis) was one of the judicial forums of medieval Hungary. At the assemblies, the country's so-called great judges, or other barons or prefects, sometimes at royal command, presided over law cases of the inhabitants of one or more counties. General assemblies were not held regularly. During their golden age under Lajos the Great (1342–1382) in any one county a general assembly was held two–five times per year. Although county sub-prefects, magistrates and witnesses all took part in general assemblies, the administration of justice at an assembly did not represent a county's judicial forum. At the beginning, the general assemblies were held exclusively on the basis of royal authorisation (sue regia auctoritate). They were first mentioned in 1219, but by that time they were being held in accordance with a custom that probably already went back several hundred years. The territorial office-holders of the Kingdom of Hungary – the Transylvanian voivode and the wardens of the southern marches – also had the right to hold general assemblies. At some time at the end of the thirteenth century the same right was extended to the Palatine, who held the highest office in the land. However, this right was taken from him after 1409.

In 1485 the general assemblies were abolished. Thus, the first full written record of Hungarian common law – made in 1514 – does not refer to these customs. The two norms stem from a document drawn up at the general assembly of Pest and Pilis county. The first norm concerns the **non**-validity of the legal principle according to which only the plaintiff must always be ready with his evidence (actor semper paratus esse debet). At the general assemblies the defendant also had to present his evidence straight away. According to the second norm, one of the criminals registered at the court could be immediately submitted to the king, who might then pardon him.